

# Mándy Ivánt keressük

RÓNAY LÁSZLÓ

Erdődy Edit emlékének

1937-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, az ELTE BTK Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének professor emeritusa, a Vigilia szekesztőbizottságának tagja.

*Az összeállításunkban olvasható írások elhangzottak a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és az ELTE BTK Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék Mándy Iván-konferenciáján a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2017. november 23–24-én. (A szerk.)*

„A pálya szélén”

Amikor Erdődy Edittel reménytelenül tekintettünk a Sósának nevezett kézikönyv papírhalmaára, szívesebben hagytuk félbe a hiábavaló erőfeszítést, inkább hasznosabban töltöttük időnket, kedves íróinkról beszélgetve. Nadas Péter és Esterházy Péter mellett az újhidasoknak nevezett írók álltak hozzá a legközelebb, az egyik újabb irodalomtörténetbe írt fejezetével bizonyította is ezt. Úgy illik, hogy Mándy Ivánról szólva először rá emlékezzem. Egyébként a megtisztelő felkérés írójának, Gintli Tibornak igaza van, a múlt század iskolateremtő irodalomtudósa, Németh G. Béla nevezte kismesternek Mándyt, akit bizonyára nem tört le ez a minősítés. Aligha sorolható a kismesterek közé Ottlik Géza kisregényének hőse, állandó vitapartnere, akivel azon huzakodtak, a tenisz és az atlétika előbbre való-e a sportok rangsorában, vagy a futball, a 33 FC pálya nélkül, a legendás Zsák Károllyal a kapuban. Amikor a 33 FC eltűnt a futball térképéről, az író figyelme *A pálya szélénben* „Titánia” néven szereplő Fradi felé fordult. A régi, falelátós pályán találkoztam vele legelőször, Zelk Zoltánnal vitatkoztak valamelyik csapat összeállításán. A B-lelátón ültünk, alattunk a legendás B közép lelkes szurkolói biztatták a csapatot, szidalmazva a rendszert. Szemközt, az A-lelátón a módosabb nézők üldögéltek, a korzón gyűltek össze az egyház küldöttei: Szabó Imre püspökkel az élen és a Kínát misszionáriusként megjárta országúti plébánossal, Gábris Gráciánnal. Mándy sosem járt a pályának ezen a felén, talán nem is a meccsen történtek foglalkoztatták, hanem az öregebbek nosztalgikus legendái, a fröccsöktől kivörösödött arcú drukkerék rekedt ordítószása, és általában a múlt, amely nála mindig szebb és tartalmasabb a jelennél, mert a fakó, kiábrándító tényekre rárakódnak a megszépítő legendák, a sosemvolt történetek, melyek igazságát a lélek szavatolja. „Írók a pálya szélén” — írta egyebek mellett Mándyról és Mészöly Miklósról némi lekezeléssel Faragó Vilmos, talán nem is sejtve, hogy a megbírált valóban „a pálya szélén” volt otthonos, ott gyúrta élő személyiséggé Csempe-Pempét, a Titánia elszánt játékos-megfigyelőjét, aki regényében csak látszólag szenvedett vereséget, hiszen bár Hübnert, a kis csapat kapusát fejbe rúgták, véget vetve ígéretes karrierjének, ám hazafelé gyakorolva — Mándy hősei is legfeljebb omnibuszon közlekedtek — figyel egy tehetséges fiúra, akiből talán a jövő Sárosi Gyurkája lesz.

Sejtésem szerint Mándv iszonyodva takarná el szemét, ha arra kényszerítenék mostanság, nézze végig kedvenc csapata meccsét. A zöld-fehér színekben Toldi Géza vagy Lázár „tanár úr” helyén olyanok lépnek pályára, akik távoli ismeretségét sem kötötték a labdával, nem is nagyon érdekli őket, a lényeg, hogy a zsebük tele legyen. (Így is van, itt is sokat emlegetik a nem létező teljesítményt.)

Talán a külvárosban? Ahol még vannak szabad zöld területek, hallani a labdák jól ismert pattanását, lábukban érezték a régi mozdulatok emlékét a játékot figyelő „dérütött pasasok”, miközben Jékely versében a kapufát támasztották, s a nézők párbeszédéből kibontakozott egy békésebb emlékekből szőtt világ, amely lávaszerűen tört a felszínre, és percekre elhitette, hogy ez az igazi, s nem az, amelyet megrontott a pénz.

Az idősebbek közül néhányan emlékezhetnek még ezekre a városszéli pályákra és az oldalvonalaknál ödöngő, mindentudó drukerekre, a nosztalgizáló, egy-egy szép megoldás láttán fölszisszenő nézőkre. Midőn a tanár úr megpillantotta a gimnazista fiút édesanyja oldalán, szelíd elnézéssel jelezte: régen látták „Ivánkát” az iskolában. Nem is láthatták. Ivánka valamelyik mozi következő műsort hirdető fényképeit nézegette, s nem a német irodalom klasszikusainak verseit hüvelyezte. „Kiiratkozott” a csüggesztő valóságból, hogy egy másik, teljesebbről írhasson. A kórházak előtt bebocsájtásra várakozó szatyrokkal fölszerelt nénikékről, a Teleki tér titokzatos világáról, a szűk ruhába cipőkanállal erőltető árusokról, akik elhitették a tétova vásárlóval, hogy az öltöny remekül áll, az Opra-fiúkról, amint szürkületkor egyérintőt játszottak, a menetbe rendeződő létrákról, a pincében raboskodó padokról, amelyekbe szívet vésett a szerelmes ifjú, apáról, aki reménytelenül hajszolta a pénzt s búsan tekintett az alkalmi szálló ablakából a szemetelő esőre, íróról és írópalántákról, rendezőkről és legendás színészekről, egy szóval mindenről, amit csak homályosan ismerünk, de tudjuk: *van*, bár csak a beavatottak láthatják őket.

#### Mándy realizmusa

Ült az eszpresszó asztalánál, és figyelt. Körülrajongták a csinosabbnál csinosabb felszolgáló lányok, akiknek őszülő halántékkal is „Ivánkája” maradt, miközben elé tették a gyanús sand kuglófot, sárgásbarna folyadékban úszkáló kicsit száraz kalácsszerű képződményt, ő pedig figyelt. Néha följegyzett egy szót, mondatfoszlányt, mely a szomszéd asztaltól úszott feléje, s azonnal megtermékenyítette a fantáziáját. A dolgok az ő világában bizonytalan kontúrokkal jelentek meg, azok is „úsztak”, aztán eltűntek, és keserű emlékét hagytak maguk után.

Új értelmet adott a realizmusnak, amely évekig az irodalomba való belépés kötelező ábrázolási formája lett. Az ő realizmusa azonban teljesebb volt, mint a tudós kritikuské, mert tudta: a valóságnak van égi mása, s ettől függ az ének varázsa.

Mándy Iván évekre lezorult a pályáról. Hallgatásra kényszerült, feketén, mások neve alatt dolgozott a rádiónak — itt ismerkedett

meg a rádiójáték műfajával, melynek mestere lett —, ahogy mondta és írta: elmerült, „lesikált arccal” figyelte az eseményeket, s megérintették a világ irodalmában tapasztalható változások is, melyek ilyen-olyan formában, gyakran félreértve, visszhangoztak a mi irodalmunkban is. Hódítani kezdett egy új nemzedék és kifejezőmódja, melyet Déry Tibor félreértett a popfesztiválról írva, Kolozsvári Grandpierre Emilt pedig egy soha nem használt stílus megteremtésére ösztönözte, amely alkalmasnak mutatkozott férfiúi erejének változatos bemutatására. Mándyt is foglalkoztatták a fiatalok, elég a *Mi van Verával?* elbeszéléseire utalnunk. Vera annak a nemzedéknek volt a tagja, amely merőben más ideálokat vallott, mint szülei, korlátlan szabadságra vágyott hasonszőrű társaival, velük kezdte lebontani a hagyományos, több sebből vérző erkölcsi rendet. Akár jelképesnek is tekinthetjük a ciklus befejező novelláját, melyben Vera felpattan fiúja motorjának hátsó ülésére, miközben emez anynyit vet oda az elképedt apának: „Kopj le!” Mándy pontosan érzékelhette, hogy az erkölcsi rend változása a nyelvhasználatban is megmutatkozott, s ez utóbbi máig sem heverte ki a változás betegségét: polgárjogot nyert benne az idősek lenézése, a szellemességnek hitt durvaság, melynek szélsőséges példaadóit még ki is tüntetik, kérdésessé téve nyelvünk legszebb hagyományait.

#### **Előadók, társszerzők**

Ritkábban emlegetett zseniális korrajza az *Előadók, társszerzők* az ötvenes évek irodalmi és álságos politikai életének bemutatásával. Álságosnak mondom, némiképp finomítva embertelenségét. Bodnár György, aki a rettegett kultúrpolitikus, Révai József miniszteri-umi titkáráként dolgozott, birtokolta akkori főnöke néhány soros utasítását, melyet Karinthy Ferenc hozzá intézett kérésének a margójára jegyzett föl. Karinthy az anyagi gondokkal küzdő Kolozsvári Grandpierre Emil számára kért támogatást. Révai azt az utasítást adta, a hasonló tartalmú levelekben megfogalmazott kérések ügyében maga akar dönteni. Farizeusi magatartás: lehetetlenné tenni, majd segítő kezet nyújtva enyhíteni a fuldoklás kínjait.

Az *Előadók, társszerzők* világképe felháborította a pártkatonákat. Módom volt hallani egyikük Tóth Dezsőhöz intézett feljelentését, mely szerint ez a kötet „minket sért”. Valóban remek korrajza annak a néhány gyászos évnek, melyben az elvtelenség és jellemtelenség lett az érvényesülés eszköze, s még a legnagyobbak is ravasz fordulatokra kényszerültek. Ez a jeles párttitkár-irodalomtudós egyébként lelkes templomba járó, sietős léptekkel loholt a damaszkuszi úton.

Az *Előadók, társszerzők*ben megtaláljuk a választ arra a kérdésre, hogyan lehetett túlélni azokat az éveket. „Elmerültem” — mondta Mándy ironikus mosollyal. Vagy: mások bőrébe bújt. Kevés regényt, elbeszéléskötetet ismerek, amely hasonló iróniával leplezi le a terror közhelyekre és az emberi butaságra épülő mechanizmusát. Ne vessünk? Szégyenkezzünk? Fölösleges. Minden diktatúrának az emberi gyengeség az alapja, erről árulkodnak az elbeszélések, melyekből *mutatis mutandis* egy hrabali világ körvonalai sejlenek föl.

Miközben Nemes Nagy Ágnesék irodalmi játékokkal valósították meg a túlélés módját, Mátyás és társai ismeretterjesztő előadásokat tartottak a kivezényelteknek, akik így teljesíthettek egy kulturális feladatot. Még akkor is, ha közben elszivárogtak egy másik terembe Szepesi meccsközvetítését hallgatni. Gorkij? Ugyanannyit mondott nekik, mint az előadónak, aki az első adandó alkalommal Csehovra vagy más klasszikusra váltott, veszélytelenebb terepre jutva. Elvégre Gorkij halálának körülményei már akkor gyanúsaknak látszottak. Csehov viszont idejében hagyta el a földi teret.

— Te ismered a szovjet irodalom remekeit? — kérdezte a rá jellemző iróniával.

— A *Csendes Dont* végigolvastam.

— Ja, Tolsztoj. Másik, de Tolsztoj ez is.

— *Volokalamszki országút* — próbálkoztam. Hallgatott. Az országúton vonuló „kicsit havat lapátolni” vittek jutottak eszébe.

— *Az ifjú gárda*.

— Ezt íratta át a generalisszimusz, aki a nyelvészetben is otthonos volt. — Mosolygott. — Ha én csak tizedannyit tudnék...

Szerencsére neki nem volt szüksége ilyen szerteágazó ismeretanyagra. Valamit azonban tudott, amit más nem. Ez volt az ő addig mások által föl nem fedezett ismeretlen birtoka, amelynek minden rejtett zegét-zugát bejárta, s amely új meg új meglepetésekkel szolgálhat az olvasóknak.

És itt fel kell tennünk a kérdést: olvassák-e Mátyás könyveit? Elvégre egy író íróságának ez is fokmérője: vannak-e olvasói, hívei, elkötelezettjei. Nem mernék igennel vagy nemmel válaszolni, hiszen a kérdésben az is ott rejlik: olvasunk-e egyáltalán? Nekem minden évben sikerül egy-két elkötelezett hívet szerezni. Ők megmaradnak, lelkesednek, felfedezői lesznek. Ennyi is elég.

Befejezve körútjait Csempe-Pempe a szárítókötélre költözött. Arra támaszkodva töltötte az éjszakát. Könyöknyi helyen, de biztonságban. Talán arról álmodott: „Boldogok, akik sírnak, majd megvigasztalják őket.” Igaz, ő nem sírt, ahogy Mátyás szegényei sem ejtenek egyetlen könnycseppet sem. Élteti őket a remény.

Megörült, amikor megjelentem apámért. Két vessző között hozám fordult:

— Megverjük az Újpestet?

Ottlik közben a teniszről Bulganyin szidalmazására váltott. Miért Bulganyin? Rejtély.

— Baróti legendás Újpestjét? „Fazekas, Göröcs, Bene, Dunai, Zámbo...” Fikarcnyi esélyünk sincs...

— Sose veszítsd el a reményt! — szokatlanul szigorú volt. Ő tudta, mit ad a reménytelenségben is megőrzött reménység. Kellő iróniával úrrá lehetünk a balsors, ez volt egyik fontos tanítása, jóllehet esze ágában sem volt másokat tanítani. Mégis példaszerű a pontosságra, hitelességre való törekvése. Az ideálisnak mutatott, a képzőművészetekből kölcsönzött realizmussal ellentétben a teljes valóság

**Olvassák-e ma  
Mátyás könyveit?**

ábrázolására törekedett: az események mögött mindig a gondolatokra irányította a figyelmet, emberábrázolása többdimenziós, a lélek alig ismert tájaira merészkedve új összefüggéseit tárta föl az emberi létnek. S még egy visszatérő jelenség: legtöbb hősét állandó mozgásban, haladásban ábrázolta, amint ez az irodalom kezdetektől jellemezte a hősök világgal és önmagukkal kialakított viszonyrendszerét. Már Odüsszeusznak is vándorolnia kell, hogy visszaérkezzen Ithakába, a zsidó nép nemzedéknyi időt töltött el az Ígéret Földje felé haladva, s ezt vetítette ki az ember életére Pál apostol, amikor arról írt, hogy folyvást úton vagyunk, hogy elérhessük végső célunkat. Mándy történeteinek és vándorainak nincs transzcendentális begyökérezése, nagyon is földi lények, hétköznapi vágyakkal, apró célokkal, melyek mégis egyetemeseek, hiszen általában jellemzik mindnyájunk törekvéseit. S annyiban mégis érzékelünk művészetében evangéliumi tartalmat és ihletést, hogy szeme van meglátni a nyomorultakat, és füle meghallani panaszukat.

„...a tudomány  
csarnokában”

A hulló vakolatú lépcsőház falára valaki egy papírlapot ragasztott: *„Mándy Ivánt keressük! Aki bármit tud róla, jelentse a tudomány csarnokában!”* A keresett azonban köddé vált. Talán a tudomány szó riasztotta el, talán az a gondolat, hogy tudós kezekbe kerül valamelyik írása, s elkezdődik az ismert hadművelet, szétszalazás, jegyzetelés, analógiák gyártása olyan alkotásokkal, amelyeket soha nem is látott, de ha mégis, esze ágában sem volt beléjük olvasni. Nem ért rá.

Lehet, hogy egy telefonfülkében rostokolt felvilágosításra várva. Nagyon fontos felvilágosításra. Előtte papírfecni, kezében a tolla. Tíz név már megvan, de a tizenegyedik még hiányzik, vele lesz teljes a csapat. A jelenet, hiteles, rávilágít az író lezserséggel palástolt pontosságára. Egy este telefonált. Büszkén fuvoláztam a kagylóba, elvégre nem semmi, hogy egy általam annyira tisztelt és szeretett író épp engem hív. Lelkesedésem ellobbant, amikor közölte, nem engem keres, hanem a fiamat, aki azért lopta magát a szívébe, mert megírta a magyar labdarúgás történetét. Kicsit indignálódva szólítottam a készülékhez. Hamarosan elmerültek a nevek tengerében. „Azt kérdezte, hogy a kupameccsen Toldi vagy Szedlacsek volt a balösszekötő.” — Fiamon nem látszott meglepetés. — „És? — „Szedlacsek.” Látni véltem Mándyt, amint beírja a hiányzó nevet. Teljes a csapat. A zöld-fehér mezés fiúk kifutottak a pályára, indulójukat a hangszóró zúgta: „Csapatom színe zöld-fehér, mint a tarka rét...” A sor végén a robusztus Toldi helyén Szedlacsek. Aki nem ismeri ezt a közeget, sohasem ismerheti meg Mándyt. Mindegy, hogy Tóth-Potya az edző vagy Sándor Pál, a filmrendező, hogy Garas Dezső (Minarik Ede) csavarodik-e labdára, vagy Turay „Suttyó”, az élmény ugyanaz, itt még a vereség is szép. Mándy sokszor megtapasztalta a vereség keserűségét, és jutott neki a győzelmek édes-ségéből is, hiszen még átélhette, hogy utánozzák, de ezek mellékesek voltak. Sokkal fontosabbnak érezte a barátságot. Egyszer a

közismerten nehéz természetű Rába Györgyről kérdeztem. „Fura pofa” — válaszolta. Azt hittem, valami régi történetbe kezd, amikor Vidor Miklóssal vagy Pilinszkyvel az *Élet* szerkesztőségébe vonultak, de nem! Néhány mondat következett Rábáról. Annyi szeretettel, átéléssel, olyan pontosan jellemezve líráját, hogy elámultam. A lelkéből szólt, és kiderült, irónia ide-oda, mennyire fontos számára az irodalom, az újholdasok, akik elhallgattatásuk éveiben egy Vérhalom téri ház asztala körül futkároztak, és vérre menő gombfoci-meccseket vívtak egymással. A Cimbalom utcában sétáltunk apámmal, ott kérdezte, nem akar-e ő is gombozni, részt venni a bajnokságban. Végül az ifjabb Rónayt hívta. Szerénytelenül állíthatom, ezen az egyetlen pályán jobb voltam az újholdasoknál. Sajnos csak ezen. (Pilinszky persze nem gombozott. Apám viszont kitűnően, de nem illett volna hozzá, hogy a francia reneszánsz költői mellett ebből a tudományából is jól vizsgálzzék; eleget kapott Ottliktól a meccslátogatások miatt. „Hát te is?” — hördült fel. Mintha Julius Caesar hörögte volna Shakespeare drámájában: „Te is, fiam, Brutus?” Apám sietősen gödöllői éveire terelte a szót, amikor bajnokságot nyertek az osztály 4x100-as váltójával. Atlétika? Ottlik megbocsájtott.)

#### Értéktudat — értékörzés

Értéktudat. Értékörzés. Ezeket a társadalom fejlődésének szempontjából nagyon fontos fogalmakat is említeni kötelességünk Mándy Iván kapcsán. Egy alkalommal a *Nyugatról* és Babitsról rendezett matinét — ha jól emlékszem — a TIT. Résztvevői az irodalmi élet tekintélyei: Baróti Dezső, Lengyel Balázs, Mándy Iván és Somlyó György társaságában moderátoruk lehettem, igyekezve, hogy a terem hatalmas közönsége őket hallja, ne engem. Mindegyikük legjobb formáját hozta. Végül megkérdeztem Mándy Ivánt, mit adott neki a folyóirat és esetleg annak főszerkesztője. Kis ideig elnézett a levegőbe, aztán ennyit mondott: „Babits? Óóó!” Ebben a felkiáltásban távlatok érződtek. Az erkölcsi tartás pátosza, s vele szemben egy korszak bűnös szűkkeblűsége és közönye, s a példához felnőni nem tudó alázata és csodálata. Egy percig döbönt csend honolt, majd kitört a tapsvihár. A közönség tagjai megértették az üzenet lényegét. Eszükbe juthatott, hogy Mándy számára is a *Nyugat* volt a mérce, az íróvá avattatás műhelye. Ment a Károlyi-kertben, hóna alatt valamelyik korai novellájával, s mintha ezt kiáltották volna a gyerekek: „Í-ró, I-ván, í-ró, Í-ván!” Gellért Oszkárnál elsüllyedtek kéziratái, nem a *Nyugat* körében lett író, mint nemzedéke szerencsésebb pályakezdői, de a nyugatos szellemiség zászlóvivőjét tisztelhetjük személyében és műveiben. (Első novelláiról egyébként Lengyel Balázsnak van egy remek írása.) Erre érzett rá egyik emlékező költeményében (*Óda Mándy Ivánhoz*) Orbán Ottó:

*A város pesti felének hajdani kávéházaiban,  
nepperék és link tarhások közt föllobogó, nagy lélek;  
iskola mellé járó mozilidércből lett költő és hadvezér,*

*Bódék és Batyuk ura,  
 aki a kuncsaftot nem vágja át soha, semmi pénzért,  
 és akinek minden szava  
 gyűrhetetlen, tiszta gyapjú, angol ruhaszövet;  
 (...)  
 mert most már tudod a földi keresztrejtvény  
 sírkövünk lapjára írott megfejtését,  
 hogy mindig a túlsó oldal a menny,  
 lentről e fénypanorámás körkilátó sugaras békéje,  
 idefentről meg az a mocskos korszak, a füstös egérlyuk, a Darling,  
 a rettegéstől lázrózsás arccal vacogó fiatalság.*

Ha csak ezt a költeményt olvassuk el is, teljes képet alkothatunk Mátyás Ivánról. Van benne egy telitalálat: költőnek nevezi. Költő? Prózaíró? Szerintem mindkettő. A lélek költője és a hétköznapi valóság elbeszélésekbe varázslója. Egyebek mellett ez a titka nagyságának. Megtanít, hogy őszintén, becsülettel haladva eljuthatunk a huszonegyedik utcába, amely szakasztott olyan, mint a Boldogok Szigete, ahová Horatius és társai igyekeztek. Mert — így Mátyás — a Boldogok Szigete igenis létezik! Benned, benne, bennünk. Csak keresni kell, figyelni a jelekre és a hiteles útjelzőkre, amilyen ő is volt.

## A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

John testvér, Taizé

### Barátok Krisztusban

Utak  
az egyház új értelmezéséhez



Vigilia Kiadó

JOHN TESTVÉR, TAIZÉ

### Barátok Krisztusban

*Utak az egyház új értelmezéséhez*

„Világunk egy hosszú átmeneti szakaszba lépett, amelynek ki-  
 menetelét még nehéz felmérni. A keresztény egyház (...) mint  
 a barátság világméretű hálózata, jótékony szerepet játszhat  
 ebben a világban, amely keresi, gyakran vakon, identitá-  
 sát és egységét. Hogy ez lehetővé váljon, egyetlen út áll  
 előttünk: visszatérni a forrásokhoz. (...) Jézus mondta: 'Ba-  
 rátaimnak mondalak benneteket' (Jn 15,15). Ha mindnyájan Jé-  
 zus barátai vagyunk, akkor egymásnak is barátai vagyunk.”  
 [A könyv] „Taizének és alapítójának merész vállalkozását mu-  
 tatja be konkrét példaként vagy inkább példázatként, hogy mi-  
 lyen lehet a barátok hatalmas hálójára Krisztus és az Evangéli-  
 um szellemében.”

John testvér, Taizé

Ára: 2.400 Ft

*Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:*

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: [vigilia@vigilia.hu](mailto:vigilia@vigilia.hu); Honlap: [www.vigilia.hu](http://www.vigilia.hu)